

בלשנות ומסורות שבעל-פה

פרנק אלוארז-פריירה

הקדמה

בשל המגמות השונות בבלשנות בעבר ובהווה, בשל המטען הקשור במושג 'מסורות שבעל-פה' ובשל הפאראדוקס שלכאורה הקשור במושג זה, יתכן שהתהייה בדבר קשרים אפשריים בין תחום הבלשנות ובין מסורות שבעל-פה תראה חסרת כל תועלת. תפקידה המובהק של הבלשנות הוא תיאור לשונות. לשון יכולה להיות מציאות שבעל-פה או מציאות כתובה. בחלקו הגדול, המחקר הבלשני הקיים נעשה מתוך גישה למקורות כתובים. הדגש הושם על שפות מתות, על שלבים קדומים במערכות לשוניות חיות ועל המשלבים הספרותיים בלשונות העבר או ההווה. החלק הזנוח ביותר בלשונות ההווה הוא דווקא הדיבור החי, שהינו על משלבי השונים הכלי הנפוץ ביותר לתקשורת בין בני-אדם. לכך נוספת עוד מגבלה: מרבית המחקר בתחום הבלשנות מבוסס על ההנחה שהלשון היא מושא-מחקר עצמאי, שאין לעסוק בו בדפוסים של מחקר בין-תחומי.

מאז נכנס לשימוש המונח 'מסורת שבעל-פה' הוא הוכן בצורה מוגבלת, והחוקרים נזקקו לו בחקר השירה והספרות שבעל-פה בלבד. הבנה רחבה יותר של המונח כוללת בו את כל גילויי התרבות. מכל מקום, המחקר נטל את כליו הפילוסופיים או המתודולוגיים מן התפיסות הרומאנטיות שהולידו את המושג פולקלור, או נשען על התפיסות הפונקציונאליסטיות שאיפיינו את המחקר האנתרופולוגי הקלאסי.¹ יש היסטוריונים המכנים את הממצאים שבעל-פה 'מסורת שבעל-פה' רק כאשר הם 'מספרים על העבר',² אחרים מחפשים גם עדויות לשוניות מקומיות כדי להיטיב להבין את המושג שיש לעם על עברו.³ במרבית המקרים החומר שבעל-פה שעליו יסתמכו יהיה אוספי שירה, שמות מקומות, שושלות יוחסין ולפעמים גם מונחים לשוניים.

לבסוף, קיים גם פאראדוקס. כשלעצמו, החומר שבעל-פה הוא ברחלוף. בשל כך, נמנעו חוקרים רבים מלבקש אחר אפשרות קיומן של מסורות שבעל-פה אמיתיות, כלומר אחר מגמות ארוכות טווח של מערכות ותבניות משותפות, שהועברו מדור לדור, של היונים משלימים שמקורם בנהוג המשותף ובהתנהגות הפרט.

1 סקירה שיטתית של המושג מסורת שבעל-פה — ראה: מולינו, הגדרה.

2 ראה: הניג, עמ' 2.

3 ראה: ואנסינה, ילדים.

כל ההקשרים שהזכרנו לעיל עשויים למנוע כל ניסיון לקשור בין בלשנות למסורות שבעל-פה. אולם למרות המגבלות שלכאורה, הגיעו בלשנים לתוצאות חשובות מאוד בתחום התאור הבלשני של שפות חיות. הם גם סייעו לתחומי מדע אחרים, באשר סיפקו להם עדויות לשוניות ושיטות מחקר בלשניות. ההתקדמות בשני הכיוונים הללו נתאפשרה בזכות תשומת-הלב השיטתית ללשון הדיבור; בזכות ההתחשבות בכל המשלבים הדיבוריים ובדינאמיקה המתפתחת בין הלשון המדוברת והלשון הכתובה; בזכות שינויים בשיטות איסוף חומר-הגלם; בזכות ההנחה שמחקר בין-תחומי עשוי לשנות במהירות ועמוקות את התוצאות שיקבלו בלשנים וחוקרים רבים אחרים העוסקים בתחומים אחרים; בזכות ההנחה שאם יגשו אליו בשיטות מחקר נכונות, יתגלו בחומר שבעל-פה מספר רב למדי של מסורות תרבותיות, בין אם בלשניות טהורות ובין אם לא-בלשניות.

במאמר שלהלן אדון בקשרים בין בלשנות למסורות שבעל-פה בשני כיוונים שונים. בהתחלה אעסוק בשני סוגי התקדמות שיכולים בלשנים לצפות להם בבחנם מקרוב מסורות ספרותיות שבעל-פה או לשונות דיבור. אבדוק גם את התנאים התיאורתיים והמתודולוגיים שבהם מתאפשרת גישה זאת. בהמשך המאמר אבחן את היתרונות שעשויים לצמוח לבלשנים ולחוקרים בתחומים אחרים שעה שיטפלו במשותף בנושא מחקר מתחום המסורת שבעל-פה.

א. מסורות שבעל-פה ומטרות הבלשן

כשמתבוננים במצב הכללי השורר בתחום הבלשנות, יש להדגיש את העובדה שגם תיאורי-הלשון וגם דיונים תיאורתיים הזניחו לחלוטין את החומר שבעל-פה, שנוצר בהקשר נתון על-ידי בני קהילה אחת או אחרת. המצב הזה נוצר בשל סיבות, שאם רק ישכילו הבלשנים להתמודד עימן הן לא יגבילו עוד את סוג התוצאות המתקבל כיום בתחום הבלשנות. שהרי את התחום הדיבורי של לשון מאפיינות תכונות מיוחדות, שלהן נדרשים כלי-מחקר מיוחדים בין אם באיסוף החומר ובין אם בניתוח הבלשני. מה ניתן לומר בהקשר הזה על לשונות היהודים? מעט מדי תשומת-לב הוקדשה עד כה ללשונות-הדיבור היהודיות ולמאפייניהן כלשונות-דיבור. על הדעה הזאת חזרו לעתים מזומנות מומחים כגון ה"א אלטהאוס, ד' בונים, ח' רבין, מ' סאלא, פ' וקסלר, וכן המלומדים שנתכנסו ב-1975 לפי הזמנתו של ה"ח פייפער כדי לשרטט תמונת-מצב של לשונות העם היהודי.⁴

בדברו על השינויים הכמותיים והאיכותיים שהתרחשו במשך עשור השנים האחרונות, כתב ח' רבין:

4 ראה: אלטהאוס; בונים, בעיות; פייפער; רבין, מייחד; סאלא, ספרדית-יהודית; וקסלר, אינטרלינגוויסטיקה.

השינוי החשוב ביותר הוא בכך שהמחקר פנה עתה, באותם מקרים שבהם הדבר עדיין אפשרי, להקלטות ולתיאורים של הדיבור עצמו, בעוד אשר לפנים רק חומר כתוב ושירה מסורתית, שייצגו משלבים ספרותיים של לשונות היהודים, נחשבו ראויים לתשומת-לב.⁵

ובאמת, מאמרים רבים שנתפרסמו לאחרונה בוחנים בצורה חיובית את המרכיבים הדיבוריים של לשונות היהודים. נזכיר כאן אחדים ממחקריהם של מ' עזר, מ' בר-אשר, ח' בלנק, ד' בונים, ש"ד גויטיין, פ' גוגנהיים-גרונברג, ק' כ"ץ, ש' מורג, ב' פודולסקי, א' שורצולד, נ"א סטילמן, ר' צוקרמן.⁶

מעבר למידע הראשוני הכללי הזה, עולה שאלה ראשונה: מהו סוג התועלת שיכולים להפיק הבלשנים ממחקר שיטתי של החומר הלשוני-הדיבורי? להלן התשובות שהושמעו, או שאפשר להשמיע, על כך:

(1) מתוך הלשונות הנהוגות בשטחי-המחיה שלהם שימרו היהודים יסודות שאינם נמצא בתעודות הכתובות ואף לא במשלב הדיבורי הגבוה של הלשונות הלא-יהודיות הללו.

(2) לשונות-הדיבור היהודיות מזמנות לחוקרים מרכיבים לשוניים יהודיים או עבריים בסיסיים רבים.

(3) כל עוד לא הושפעו על-ידי השפה הכתובה, מגלות לשונות-הדיבור עצמן קווים מקוריים שאין למצוא אותם בלשונות הכתובות.⁷

(4) העדויות שבעל-פה בתחום לשונות היהודים מהוות מקור יקר ערך למטרות דיאכרוניות, בין אם המדובר בשפות היומיום ובין אם המדובר במסורות הספרותיות הקשורות בהעברת טקסטים מקראיים או בתר-מקראיים.⁸

(5) לשון-הדיבור מאפשרת לחוקרים להתמודד בהצלחה עם בעיות מרכזיות הקשורות בהגדרה הסטרוקטוראלית של לשון נתונה.⁹

(6) ההבט הדיבורי של לשון עשוי לשמש דוגמה שיכולה להביא להבנה מקיפה וסטרוקטוראלית של לשון מסוימת.¹⁰

(7) ההבנה הזאת יכולה להועיל בצורה משמעותית בפתרון בעיות רבות הקשורות בהוראת שפות או בנושאים שונים בעלי עניין כללי.¹¹

אפשר להוסיף עוד, שכל מחקר סוציו-לשוני או אתנו-לשוני עשוי לצאת נשכר

5 ראה: רבין, מבוא, עמ' VII.

6 ראה: עזר; בר-אשר, יסודות; בר-אשר, צורן; בלנק, דיאלקטים; בלנק, הערות; בונים, יצירה; בונים, דיאלקט; גויטיין; גוגנהיים-גרונברג, פונולוגיה; גוגנהיים-גרונברג, יידיש; כ"ץ; מורג, העברית; פודולסקי; שורצולד, הגיית; שורצולד, מיווג; סטילמן; צוקרמן.

7 התשובות שבסעיפים 1-3 — ראה: מנצור, עמ' 54.

8 ראה: ב"ס, מורג, מסורת; מורג, בעיות; רבין, מבוא.

9 לדוגמה, על שאלת ההטעמה ביידיש — ראה השוואה בין: ווינרייך, הטעמה; גרין.

10 ראה: בנטולילה; גוגנהיים-גרונברג, פונולוגיה; מאסון; סאלא, פונטיקה.

11 דוגמאות לכך — ראה: וקסלר, אינטרלינגוויסטיקה.

מתיאורים בלשניים המתייחסים אל לשון-הדיבור כאל מערכת שיטתית. שהרי שימוש מקרי בחומר מילוני או דקדוקי כלשהו אינו קיים לבדו או מחוץ לשורה של הגדרות לשוניות ולסידרה של הקשרים סוציולוגיים, היסטוריים או אנתרופולוגיים.¹² על יסוד הטיעונים שהועלו לעיל, נראה בבירור כי התיאור הבלשני של לשונות-הדיבור היהודיות או של הפן החלק הדיבורי שלהן הוא בעל חשיבות בסיסית לכל מחקר טיפולוגי בתחום לשונות היהודים. אחדות מן הקביעות דלעיל עולות כאשר נערכת השוואה בין מספר מחקרים מוגדרים; קביעות אחרות הועלו על-ידי חוקר זה או אחר אגב עבודת מחקר או בתוך מאמרים בעלי אופי עיוני יותר. מספר המאמרים העיוניים הללו גדל בעת האחרונה.¹³ הם נוגעים בחלקם בבעיות משותפות ומעלים הצעות פחות או יותר מקבילות; הם מדגישים את הצורך באיסוף עדויות שבעל-פה וניתוחן; הם נוגעים באחדות מן הבעיות הקשורות במחקר-שדה; הם מניחים יסוד מושגי מסוים לתיאור בלשני, כפי שהוא מיושם בלשונות-הדיבור היהודיות, תוך שהם ממליצים על שיתוף-פעולה בין-תחומי. הקשרים בין מחקר סינכרוני למחקר דיאכרוני גם הם זוכים לדיון נרחב. לבסוף, הם גם מתווים כיוונים שונים לניתוח, שאפשר לבסס עליהם מסגרת מעשית למחקרים טיפולוגיים.

על יסוד התרומות הכלליות הללו ותוך קביעת ערכן של עבודות המחקר המצויות, יהיה מועיל לטפל בבעיות עיוניות ומתודולוגיות אחדות.

שאלה ראשונה מתייחסת למעמדם ולטבעם של המסרנים. שלוש מגמות שונות בולטות בעבודות המחקר הקיימות ובהכרזות הכלליות יותר.¹⁴ במקרים אחדים מחפשים החוקרים את המסרן 'המעולה'. במקרים אחרים, החומר שבעל-פה מקורו במסרן אחד שנבחר באקראי. מספר המחקרים שנוקקו למספר גדול יותר של מסרנים אינו רב. במישור אחר, יש מאמרים שמתוכם לא ברור לקורא מהו היחס בין החומר הדיבורי ובין המסרנים המסוימים שמהם נשאב. לעיתים החומר שבעל-פה נמסר בערכוכיה עם עדויות כתובות מן העבר, ואין מפתח שלפיו אפשר יהיה להבחין בבירור בין הסוגים השונים של תיעוד. בהקשר זה ראוי לציין: (1) מסרן לבדו אינו יכול לספק לחוקר את כל הפרטים העשויים לסייע בהגדרת המבנה של הלשון; (2) בתחום הבלשנות, כמו גם בתחומים אחרים, קשה להסכים להלכה לחיפוש אחר מסרן 'מעולה', שיתגלה ברבות הימים; (3) כל גישה שיטתית ללשון-דיבור נזקקת לתיעוד מתואם (קוהרנטי); (4) תיאור לשונות היהודים יפיק תועלת רבה מניתוח מערכות (פונולוגיות, מורפולוגיות, סינטקטיות, מילוניות וסמאנטיות), בעוד אשר במציאות הגישה המפוצלת היא השלטת במידה רבה.¹⁵

12 דיון בנקודה הזאת — ראה: אלווארז-פריירה, סטאטוס.

13 ראה: כוניס, בעיות; גולד; הוטר; מורג, מסורת.

14 ראה: עוז; בנטוללה; כוניס, יצירה; גולד; כ"ץ; לובנשטיין; שורצולד, הגיית; וולצקי.

15 הגישה המפוצלת תדגיש את הניתוח הנפרד של פרט או של קאטגוריה מסוימת, בין אם פונולוגית, מורפולוגית, סמאנטית או מילונית, ללא התייחסות לקשריה אל תת-מערכות או אל רמות סטרוקטוראליות בלשון הנתונה.

הטיעונים הללו מובילים אותנו לעבר שאלה שנייה: באילו תנאים יש לתאר את לשון-הדיבור? שאלה כללית זו ניתן לחלק בצורה הבאה: (1) האם לשון יהודית אחת יכולה לשמש דגם לתיאור לשונות יהודים אחרות? ¹⁶ (2) האם יתקבל תיאור מהימן של לשון-דיבור יהודית רק על סמך תיאור המבוסס על העבר או על תיאור משוחזר? ¹⁷ (3) האם יתקבל תיאור מהימן ללשון-דיבור יהודית על יסוד הלשון הלא-יהודית של תחום המחיה המשותף?

שלוש השאלות הללו קשורות למגמות השליטות במידה רבה בתחום הבלשנות בכל הנוגע ללשונות היהודים. אולם רצוי להתייחס אל לשונות-הדיבור הללו בזכות עצמן ולחפש אחר היחידות, הקאטגוריות והכללים המגדירים אותן כשלעצמן. בשאלות הללו יכול תיאורן הבלשני של לשונות היהודים להפיק תועלת מן המחקרים אשר נערכו על לשונות שהן לשונות-דיבור בלבד והציבו לעצמם כמטרה ראשונה בירור תכונותיה הסגוליות של לשון נתונה.¹⁸

בסימומו של הדיון המתודולוגי הזה ראוי להזכיר שלושה קשיים מעשיים: (1) מספר המסרנים הולך ופוחת; (2) הם אינם חיים עוד בסביבתם הגיאוגרפית והחברתית-תרבותית המקורית; (3) הם רב-לשוניים. מחקרים אחדים מוכיחים שתשומת-לב רגישה והגייונית להרגלי הדיבור מזכה את החוקר במימצאים חשובים גם מבחינת העניין וגם מבחינת הכמות, דווקא במקרים שבהם לא היה נראה אפשרי להשיג מימצאים כאלה.¹⁹ במה שנוגע לעברית המדוברת, הצמצום של מספר המדברים אינו יכול להוות טענה. יש להדגיש, שכל גישה שיטתית לעברית מדוברת תועיל רבות: להוראת העברית; להבטים החברתיים-הלשוניים הקשורים באינטגרציה של עולים חדשים בישראל; להגדרה הפנימית של הישות החברתית-התרבותית הישראלית; לקשר בין העברית המדוברת לעברית הכתובה; לבלשנות לשונות היהודים, לבלשנות הכללית ולבלשנות החברתית. גישה כזאת תחייב כמוכּן הקמתו של גוף בעל תפיסה מושגית, מתודולוגית ומעשית כאחת.

נשוב עתה לאותן לשונות יהודים שדובריהן מלידה החליפו את מקום מגוריהם הקבוע והתיישבו בארצות אחרות. אפשר להצביע על המחקר הנערך עתה במסגרת האטלאס הלשוני והתרבותי של יהדות אשכנז²⁰ ולשאול, למרות ההבדלים המובנים מאליהם בין המקרה הזה ובין מקרים אפשריים אחרים, האם ניתן להעלות טענות-יסוד שיהוו מכשול בפני תכנונו ויישומו של מחקר בסדר גודל דומה, או מוגבל יותר, לחלקים אחרים של העם היהודי? ומה בדבר הגורם הרב-לשוני המאפיין את רובם הגדול של הדוברים היהודים? בשלב ראשון אפשר להניח, שהגורם החיצוני הזה לא ייחשב עוד למכשול מרגע שכל הבעיות העיוניות והמתודולוגיות שמנינו לעיל יסווגו

16 ראה: בלאו.

17 ראה: צוקרמן.

18 דיון מתודולוגי על כך — ראה: תומאס ובוקיו, כך א.

19 ראה: לובנשטיין.

20 ראה: וינרייך, אטלאס; וינרייך, תרבות.

בצורה איכותית. בשלב שני, המצב הזה כשלעצמו דורש הבהרות עיוניות: בשל המגע המתמיד בין הלשונות השונות כפי דובר אחד, יש להניח שלשון נתונה אחת עשויה להיות בנויה על-פי מגמות-יסוד שונות בהתאם לרמה המיוחדת הנבחנת (פונטיקה, פונולוגיה, מורפולוגיה, סינטקס, מילון, סמאנטיקה). אולם גם היפוכו של דבר יכול להיות נכון. לסרוגין, תוצאה אחת עשויה להיות נוגעת לקבוצות-דוברים אחדות, ותוצאה אחרת — לקבוצה או לקבוצות אחרות.²¹ כל הדברים הללו מהווים, לדעתי, טענה נוספת למען גישה סטרוקטוראלית (כנגד גישה של פיצול) ללשון-דיבור נתונה, וכן למען הצורך בהתמודדות עם הרמות הסטרוקטוראליות השונות של אותה לשון עצמה, כדי להתקרב עד כמה שניתן לסגוליותה האמיתית, ללא קשר לדרגת הצחות או הרב-גונית שלה.

ב. מסורות שבעל-פה, בלשנות ותחומי מחקר לא-בלשניים

מאמרים עיוניים ועבודות מחקר מעשיות כבר הדגימו את הקשרים האפשריים, החיוניים או הסבוכים, בין לשון לתרבות או בין לשון לחברה.²² בתחום הלשונות היהודיות, במיוחד בשל העדר עניין בלשונות-הדיבור, מעטות הן עבודות-המחקר הנוגעות לבעיה הרחבה הזאת. אולם גם המעט שנעשה בתחום זה מדגים את היתרונות שאפשר לצפות להם משיתוף-פעולה בתחומי-המחקר השונים. עבודות אלו גם מצביעות על הצורך בעיון מחדש בשורה של נושאים מתודולוגיים, אשר מצד אחד יש להם נגיעה להקשר הנרחב הזה ומצד שני עשויים הם לסייע בהתמודדות עם היתרונות של מסורות היהודים, לשונותיהם וקהילותיהם.

על יסוד המחקר שכבר נעשה אפשר להצביע על שלושה נושאים מרכזיים, שבולט בהם הצורך בשיתוף-פעולה הדוק יותר בין בלשנות, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, היסטוריה, פולקלור ואתנר-מוסיקולוגיה. הנושאים הם: תיאורן והבנתן של ישויות תרבותיות, ניתוח נתונים המתייחסים לארגון החברתי בהווה או בעבר, העקרונות היסודיים המנחים העברת טקסטים ליטורגיים או פארא-ליטורגיים.

(1) בחקר ישויות תרבותיות, עבודות כמו אלה של ה' גולדברג, ר"ב שורץ, פ' גוגנהיים-גרונברג, א' סטנקייביץ' וי' בן-עמי מוכיחות עד כמה פורה יכול להיות הניתוח המקביל של סוגים שונים של חומר-גלם, כדי להגיע לתיאור מהימן של קהילות ישראל בעבר או בהווה.²³ ככל המקרים הללו, העדויות הלשוניות הן, לכל הפחות, מקור מידע יסודי ורב-משמעות. על אחת כמה וכמה שעה שהעדויות

21 על השאלות האלה — ראה: הלווארד-פריירה, דיבור.

22 נוסף לספרי-המופת של: היימס; פישמן, סוציולוגיה; אפשר להוסיף: קאלאם-גריול; תומס וברנו.

23 ראה: בן-עמי; גולדברג; גוגנהיים-גרונברג, סחר, גוגנהיים-גרונברג, שמות; שורץ; סטנקייביץ'.

הלשוניות הן מקור המידע העיקרי, ולפעמים הבלעדי, על קהילות שלא ניתן לחקור אותן בהקשרן המקורי.

השוואת עבודתו של פ' וקסלר על 'מזון-שבת' עם עבודתו של ר"ב שוורץ הדנה במיפוי גיאוגרפי של שני מונחי מזון מלמדת עד כמה נרחב יכול להיות המחקר המבוסס על חומר לשוני-דיבורי, מתוך התייחסות אל הממדים השונים שבהם מצוי החומר הזה: עומק היסטורי, ואריאנטים גיאוגרפיים, גירסות סמאנטיות, הברלים בהרגלים הטכניים והתרבותיים.²⁴ על החוקר לבדוק כל אחד מן הממדים הללו ולמצוא את הדרכים שבהן הם משפיעים אחד על השני, ובכך תיסלל הדרך למתן תשובות חדשות ביחס לתולדותיהן ולהגדרתן הפנימית של קהילות ישראל. בהקשר הזה אין ספק שהתנאים הכלליים למחקרים טיפולוגיים זוכים בבסיס הרבה יותר איתן. יש להדגיש, כי עד עתה רק דיונים מפורטים מעטים עסקו בבעיות הכלליות, או המצומצמות יותר, הכרוכות בגישה רבת-חומית אל קהילות ישראל. דיונים מעטים

אלה מהווים אתגר משמעותי לחוקרים של קהילות ישראל בעבר או בהווה.²⁵ (2) נושא שונה, אף כי מקביל, הוא הגדרת הארגון החברתי בקהילות ישראל בעבר ובהווה, או הריבוד החברתי בהן. בהסתמכו על כלל העדויות הלשוניות שנמצאו על קהילה מסוימת, הרכיב 'י שטרית' תמונה שלמה של הריבוד הלשוני והחברתי של קהילות ישראל בצפון-אפריקה.²⁶ תוך שימת-לב לכל סוגי הביצועים שבעל-פה, נוסף לעדויות הכתובות, הגיע המחקר למידע בסיסי החשוב לבלשנים, לסוציולוגים ולהיסטוריונים כאחד. אחת המסקנות הבולטות מן המחקר הזה היא, שהצד הדיבורי של הלשון והצד הכתוב שלה משמשים בנפרד להעברת סוגים שונים מאוד של נכסים תרבותיים ודגמיהם. מסתבר כי לקודים הלשוניים השונים במישלבים השונים של לשון-הדיבור ולשון-הכתב נועד תפקיד מיוחד בהעברת המסורת, וכי הדינאמיקה החברתית שנענת בחלקה על שליטה במסורת זו, הנבדלת בקרב בני הקהילה, בפי הגברים מזה והנשים מזה.

ברור אפוא שמחקרים חברתיים-לשוניים דומים שיוקדשו לחומר הלשוני הדיבורי ולדינאמיקה המתהווה בין הקודים הדיבוריים והקודים של הכתיבה ישפרו במידה רבה את התוצאות שעשויים להגיע אליהם בלשנים, אנתרופולוגים והיסטוריונים, כבואם לחקור את מצבן של קהילות ישראל בהווה ובעבר. בהקשר הזה יש להדגיש, כי חקר הביצועים שבעל-פה בקרב קהילות החרדיות בישראל ודאי יש עמו כדי לתרום למחקר המעורר מחשבה שערך בירושלים ש' פול.²⁷ במידה מסוימת מדגימים מאמריהם של ש' פול ו'י שטרית את סוגי המחקר

24 ראה: שוורץ; וקסלר, מאכל.

25 על הבעיות הללו, ובהקשר לקהילות ישראל — ראה: גולדברג; הוטר; וכן אלואארד-פריירה, לקראת. לדיון כללי יותר ראה את הנקודות המיוחדות ואת הקביעות השיטתיות יותר של: ארוטינוב; לטווי; מולינו, אתנוסמילוגיה; סיברס; ואנסינה, מסה.

26 ראה: שיטרית, רמות; שיטרית, תחבולות.

27 ראה: פול.

וההתקדמות שממליץ עליהם י' פישמן במסגרת מאמרו על הסוציולוגיה של לשון יידיש.²⁸ במקביל, יש לקוות כי הצעותיו וקביעותיו התיאורתיות והמתודולוגיות של פישמן יזינו חוקרים המעדיפים את הממד החברתי-לשוני. מצד שני, עבודתו של י' שיטריה או מאמרו של י' בן-עמי שהוזכר לעיל, וכן מחקרים מקבילים בקרב קהילה מסוימת אחת, יוכלו להפיק תועלת מעימות מתודולוגי עם עבודת-מחקר שנערכו בקרב תרבויות שונות לחלוטין.²⁹

(3) התחום השלישי והשונה מאוד – העברתם של טקסטים מקראיים ובתרא-מקראיים – גם כאן אפשר לאמת את תוקפה של גישה בין-תחומית אל חומר לשוני ולא-לשוני כאחד, כפי שהיא באה לידי ביטוי בעדויות שבעל-פה. בלשן ואתנר-מוסיקולוג שניהם נגעו בנפרד ובאופן חלקי בדבר התנאים שבהם נתאפשרה העברת התבניות הלשוניות הנפוצות בקריאת התורה והתורה שבעל-פה ובלמודן.³⁰ בהסתמך על עבודה שנעשתה במפורש על הצד האוראלי של מסורות ובהסתמך על שימוש בשיטות עבודה בין-תחומיות, תוך גישה סטרוקטוראלית ופונקציונאלית, התבררו בכמה מחקרים לאחרונה אחדים מן העקרונות הבסיסיים שהנחו את האופן שבו הועברו בעל-פה במשך הדורות התורה והתורה שבעל-פה.³¹ השג זה נתאפשר בזכות העובדה, שהחוקרים חיפשו בשיטתיות אחר הפאראמטרים האוראליים של ההעברה, ניתחו אותם בזכות עצמם, ולבסוף קבעו את הזיקה ביניהם. הפאראמטרים הללו, השונים מאוד בטבעם (הפסקות, מרכיבים מוסיקאליים, מרכיבי ההטעמה הלשונית וכד'), יכולים להשתנות במספרם ובאופיים מקהילה אחת לשנייה, ואף בתוך קהילה אחת. עם זאת יש לכולם תפקיד פונקציונאלי בכל הנוגע לשימור הטקסטים ולהבנתם. נראה שהפאראמטרים האוראליים הללו – בין אם מוסיקאליים גרידא, או לשוניים – מסייעים בהצגת הרמות הסטרוקטוראליות השונות של הטקסט הנתון (הסיפורי, ההרצאתי, הסינטאקטי והסמאנטי) וכן את התנאים שבהם מתגלות רמות חיוניות אחרות וצרכים אחרים, בעיקר הדגש הלשוני והתפקיד המגמוני (עוזר לזכירה).

על יסוד הממצאים הללו אפשר כבר עתה לצפות לחידושים בגישה כלפי אחדות מהבעיות המאלפות ביותר שמתעניינים בהן בלשנים ומוסיקולוגים: הטיפולוגיה של המסורות הליטורגיות היהודיות, היווצרותה של מערכת ההטעמות ושיטותיה וכן הזיקה המהותית בין הפן הדיבורי לפן הכתוב של התורה ושל התורה שבעל-פה. כהערה מסכמת יורשה לי להדגיש, כי בעת הזאת הצד הדיבורי של לשונות היהודים ותרבותם מהווה אתגר חיוני ללימודי היהדות.

28 ראה: פישמן, יידיש.

29 דוגמאות מעשיות – ראה: בנסה וריביר; מבוט. דיון מתודולוגי בבעיות הללו – ראה: אלוארד-פריירה, חקר.

30 ראה: זעפרני; שרביט.

31 ראה: אהרון; בן-צבי וכוחי בועז; אלוארד-פריירה, משנה (כולם חיבורים העתידיים להתפרסם בקרוב). פרטים נוספים על פרסומים אלה – ראה: אלוארד-פריירה, קאנטילאציה.

הפניות ביבליוגראפיות

- U. Aharon, 'The Torah reading of Parachat Ha'azinu among the Jews from Frankfurt', *Studies in Jewish Ethnolinguistics and Ethnomusicology*, Jerusalem (forthcoming). אהרן
- F. Alvarez-Pereyre, *Qu'est-ce que parler?* Langue et société en Sarthe et en Mayenne, Paris 1984. אלוארז-פריירה, דיבור
- , 'L'étude des littératures orales: de quelques tendances et problèmes', *Cahiers de Littérature Orale*, 7 (1980), pp. 170-207. אלוארז-פריירה, חקר
- , 'Towards an interdisciplinary approach to jewish oral traditions', *Studies in Jewish Ethnolinguistics and Ethnomusicology*, Jerusalem (forthcoming). אלוארז-פריירה, לקראת
- , *La transmission orale de la Michna* (Propositions méthodologiques et application à la tradition d'Alep), Jérusalem (forthcoming). אלוארז-פריירה, משנה
- , 'Le statut du langage dans la pratique anthropologique', *Linguistique, Ethnologie, Ethnolinguistique* (La pratique de l'anthropologie aujourd'hui), Paris 1985, pp. 25-30. אלוארז-פריירה, סטאטוס
- , 'La cantilation des textes bibliques et post-bibliques à la lumière des recherches ethnolinguistiques et ethnomusicologiques', *Le Monde de la Bible*, 37 (1985), pp. 23-25. אלוארז-פריירה, קאנטילאציה
- P. Althaus, 'Yiddish', *Current trends in linguistics*, 9/2 (1972), pp. 1345-1382. אלטהאוס
- S.A. Aroutiounov, 'Objet de l'ethnolinguistique: à la frontière de la linguistique et de l'étude de la culture', *Ethnolinguistique*, Contributions théoriques et méthodologiques, Paris 1981, pp. 35-47. ארוטינוב
- D. Bunis, 'Some problems in judezmo linguistics', *Mediterranean Language Review*, 1 (1983), pp. 103-138. בוניס, בעיות
- , 'The Dialect of the old yishuv sefardic community in Jerusalem', *Proceedings of the 2d International Congress for the Study of Sephardi and Oriental Jewry* (Jerusalem 1984) (forthcoming). בוניס, דיאלקט
- , 'Plural formation in modern eastern Judezmo', *Judeo-romance languages*, Jerusalem 1985, pp. 41-68. בוניס, יצירה
- H. Beem, 'Yiddish in Holland: Linguistic and Socio-Linguistic Notes', *The Field of Yiddish*, Studies in Yiddish Language, Folklore and Literature, New York 1954, pp. 122-133. בים
- בלאו, 'על עברית ואנגלית ועל שפות יהודיות', *לשונו* 46/2 (1982), עמ' 157-153. בלאו
- H. Blanc, *Communal dialects in Bagdad* (Harvard Middle Eastern monographs, 10), Cambridge 1964. בלנק, דיאלקטים
- , 'Notes on the literary idiom of the Baghdadi Jews', *For Max Weinreich*, The Hague 1964, pp. 18-30. בלנק, הערות
- N. Ben-Zvi, Y. Kochai Boaz, 'Reading the scroll of Esther among the Jews from Mashhad and Amdiya', *Studies in Jewish Ethnolinguistics and Ethnomusicology*, Jerusalem (forthcoming). בן-צבי וכוחי בועז
- Y. Bentolila, 'Le parler israélien d'une communauté d'origine בנטולילה

- marocaine: description phonologique', *Massorot*, 2, Jérusalem 1986, pp. 31-40.
- A. Bensa, J.C. Rivierre, *Les chemins de l'Alliance — L'organisation sociale et ses représentations en Nouvelle Calédonie*, Paris 1982.
- I. Ben-Ami, 'Folk- veneration of Saints among the Moroccan Jews', *Studies in Judaism and Islam*, Jerusalem 1981, pp. 283-345.
- מ' בראש, 'צל היסודות העבריים בערבית המדוברת של יהודי מרוקו', לשוננו, 42 (ג-ד), עמ' 189-163.
- M. Bar Acher, 'Le diminutif dans les dialectes judéo-arabes du Tafilalet', *Massorot*, 2, 1986, pp. 1-14.
- F. Guggenheim-Grünberg, 'Endinger Jiddish', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague 1969, pp. 8-15.
- , 'The horse-dealer's language of the Swiss Jews in Eendingen and Lengnau', *The Field of Yiddish-Studies in Yiddish language, folklore and literature*, New York 1954, pp. 48-62.
- , 'Zur Phonologie des Surbtaler Jiddishen', *Phonetica*, 2 (1958), pp. 86-108.
- , 'Place names in Swiss Yiddish: examples of the assimilatory power of western Yiddish dialect', *The Field of Yiddish*, 2, The Hague 1965, pp. 147-157.
- ש"ד גויטיין, 'היסודות העבריים בשפת הדבור של יהודי תימן', לשוננו, 33 (ג) תרצ"א, עמ' 380-356.
- D.L. Gold, 'Jewish intralinguistics as a field of study', *International journal of the sociology of language*, 30, The Hague (1981), pp. 31-46.
- H. Goldberg, 'Language and culture of the Jews of Tripolitania; a preliminary view', *Mediterranean Language Review*, 1 (1983), pp. 85-102.
- E. Green, 'On accentual variants in the slavic component of Yiddish', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague 1969, pp. 216-239.
- H. Drettas, 'Les théoriciens allemands du Champ: éléments pour une évaluation critique de leur apport', *La Linguistique*, 17/2 (1981), pp. 3-22.
- G.L. Hutterer, 'Theoretical and practical problems of western yiddish dialectology', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague 1969, pp. 1-7.
- D. Hymes (Ed.), *Language in culture and society*, New York 1964.
- D.P. Henige, *The Chronology of Oral Tradition*, Quest for a chimera, Oxford 1974.
- J. Vansina, *The children of Woot — A history of the Kuba people*, 1978.
- , *De la tradition orale — Essai de methodologie historique*, Tervuren 1961.
- U. Weinreich, 'Concerning a new language and cultural atlas of Ashkenazic Jewry', *Di goldene Keyt*, 37 (1960), pp. 47-57.
- , 'Stress and word structure in Yiddish', *The Field of Yiddish-Studies in Yiddish language, folklore and literature*, New York 1954, pp. 1-27.
- בנסה ורבייר
- בן-עמי
- בראש, יסודות
- בראש, צורן
- גוגנהיים-גרותברג, יידיש
- גוגנהיים-גרותברג, סוחר
- גוגנהיים-גרותברג, פונולוגיה
- גוגנהיים-גרותברג, שמות
- גויטיין,
- גולד
- גולדברג
- גריין
- דרטה
- הוטרר
- היימס
- הניג
- ואנסניה, ילדים
- ואנסניה, מסה
- ווינריין, אטלאס
- ווינריין, הטעמה

- , 'Mapping a culture', *Columbia University Forum*, 6/3 (1963), pp. 17-21.
- J. Waletzky, 'Topicalization in Yiddish', *The Field of Yiddish*, 4, Philadelphia 1980, pp. 237-315.
- P. Wexler, 'Jewish interlinguistics; facts and conceptual framework', *Language*, 57/1 (1981), pp. 99-140.
- , 'The term "Shabbat-food": a challenge for Jewish interlinguistics', *Journal of the American Oriental Society*, 98/1 (1978), pp. 461-465.
- H. Zafrani, 'Reflexions sur l'enseignement traditionnel juif au Maroc: la lecture traditionnelle de l'hebreu chez les juifs arabophones de Marrakech', *Proceedings of the fourth world congress of jewish studies*, II, Jerusalem 1968, pp. 23-27.
- ק' כ"ץ, מסורת הלשון העברית של יהודי ארם-צובא (חלב) בקריאת המקרא והמשנה, תורת ההגה, ירושלים 1981.
- S. Lowenstein, 'Results of atlas investigations among jews of Germany', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague, 1969, pp. 16-35.
- R. Letouzey, *Contribution de la botanique au problème d'une éventuelle langue pygmée*, Paris 1976.
- M. Masson, *Les mots nouveaux en hébreu moderne*, Paris 1976.
- J.E. Mbot, *Ebughi bifa*, 'Démonter les expressions', Enonciation et situations sociales chez les Fang du Gabon, Paris 1975.
- J. Molino, 'Ethnolinguistique et sémiologie: pour une ethnosémiologie', *Ethnolinguistique*, Contributions théoriques et méthodologiques, Paris 1981, pp. 237-249.
- , 'Qu'est-ce que la tradition orale? De la définition aux méthodes', *Linguistique, Ethnologie, Ethnolinguistique* (La pratique de l'anthropologie aujourd'hui), Paris 1985, pp. 31-42.
- S. Morag, 'De la tradition au dialecte: problèmes d'enquête linguistique', *Massorot*, 2 (1986), pp. 103-111.
- ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג.
- , 'Oral tradition as a source of linguistic information', *Substance and structure of Language*, Berkeley and Los Angeles, 1969, pp. 127-146.
- י' מנצור, 'הקווים האופייניים לערבית-היהודית המדוברת של בגדאד בחום ההגה', פעמים 23 (תשמ"ה), עמ' 52-63.
- M. Sala, *Le judeo-espagnol* (Trends of Linguistics, State of the Art Papers, 7), The Hague.
- , 'Phonétique et phonologie du judeo-espagnol de Bucarest', *Janua Linguarum*, Series practica 142, La Haye 1971.
- N.A. Stillman, 'Some notes on the judeo-arabic dialect of Sefrou (Morocco)', *Studies in Judaism and Islam*, Jerusalem 1981, pp. 231-251.
- E. Stankiewicz, 'Yiddish place names in Poland', *The Field of Yiddish*, 2, The Hague 1965, pp. 158-181.
- F. de Sivers, 'Bemerkungen zu einer "Ethnogrammatik" der ostseefinnischen Sprachen,' *Finnisch-Ugrische Mitteilugen*, 6 (1982), pp. 71-75.
- וויינרייך, תרבות
- וולצקי
- וקסלר,
אינטרלינגוויסטיקה
וקסלר, שבת
- זעפראני
- כ"ץ
- לובנשטיין
- לטווי
- מאסון
מבוט
- מולינו,
אתנוסמילוגיה
- מולינו, הגדרה
- מורג, בעיות
- מורג, העברית
מורג, מסורת
- מנצור
- סאלא,
ספרדית-יהודית
סאלא, פונטיקה
- סטילמן
- סטנקייביץ
- סיברס

- מ' עזר, 'אבל, אלא ואלא ש' בעברית של ימינו', לשוננו, 45/2 (1981), עמ' 148-133.
- ב' פודולסקי, 'הטעם כגורם מורפולוגי בעברית החדשה', לשוננו, 45/2 (1981), עמ' 156-155.
- S. Poll, 'The sacred-secular conflict in the use of Hebrew and Yiddish among the ultra-orthodox Jews of Jerusalem', *International journal of the sociology of language*, 24 (1980), pp. 109-125.
- H.H. Paper (Ed.), *Jewish languages, Theme and variations*, Cambridge 1975.
- J. Fishman, 'The sociology of Yiddish after the holocaust: status, needs and possibilities', *The Field of Yiddish*, 4, Philadelphia 1980, pp. 475-498.
- , *Readings in the sociology of language*, La Haye 1970.
- J. Fribourg, 'Vers l'ethnolinguistique', *La Linguistique*, 14/2, (1978), pp. 103-116.
- R. Zuckerman, 'Alsace: an outpost of western Yiddish', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague 1969, pp. 36-57.
- G. Calame-Griaule (Ed.), *Langage et cultures africaines, Essais d'ethnolinguistique*, Paris 1977.
- H. Rabin, 'Foreword', *Judeo-romance languages*, Jerusalem 1985, pp. VII-VIII.
- ח' רבין, 'מה מייחד את הלשונות היהודיות', פעמים, 1 (תשל"ט), עמ' 40-45.
- R.B. Schwartz, 'The Geography of Two Food-terms: a Study in Yiddish dialectical Variations', *The Field of Yiddish*, 3, The Hague 1969, pp. 240-266.
- א' שורצולד, 'הגיית העיין בקהילות הספרדיות המזרחיות', לשוננו, 46/1 (1984), עמ' 72-75.
- O. Schwarzwald, 'The Fusion of the Hebrew-Aramaic lexical component in Judeo-Spanish', *Judeo-Romance languages*, Jerusalem 1985, pp. 139-159.
- J. Chetrit, 'Niveaux, registres de langues et sociolectes dans les langues judéo-arabes du Maroc', *Les relations entre juifs et musulmans en Afrique du nord (XIX-XX siècles)*, Paris 1980, pp. 129-142.
- , 'Stratégies discursives dans la langue des femmes judéo-arabophones du Maroc', *Massorot*, 2 (1986), pp. 41-66.
- U. Sharvit, 'The Role of Music in the Yemenite Heder', *Israel Studies in Musicology*, 2, Jerusalem 1980, pp. 33-49.
- J.M.C. Thomas and L. Bouquiaux (Eds.), *Enquête et description des langues à tradition orale*, 3 volumes, Paris 1976.
- J.M.C. Thomas and L. Bernot (Eds.), *Langues et Techniques, Nature et Société*, 2 volumes, Paris 1972.

עזר

פודולסקי

פול

פייפער

פישמן, יידיש

פישמן, סוציולוגיה פרייבורג,

צוקרמן

קאלאם-גריול

רבין, מבוא

רבין, מייחד שוורץ

שוורצולד, הגיית

שוורצולד, מיזוג

שיטתית, רמות

שיטתית, תחבולות

שרביט

תומאס ובוקיו

תומאס וברנו